

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 108.106.2026
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова
доктору географічних наук, професору,
завідувачу кафедри економічної та
соціальної географії і туризму
Сичу Віталію Андрійовичу

ВІДГУК

офіційного опонента, докторки географічних наук, професорки, завідувачки
кафедри соціально-економічної географії і регіонознавства імені Костянтина
Немця Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Сегіди Катерини Юріївни

на дисертаційну роботу **Острої Вікторії Анатоліївни**

«СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІГРАЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
106 «Географія» з галузі знань 10 – Природничі науки

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами та напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій. Міграційні процеси належать до числа найважливіших чинників трансформації сучасного суспільства, оскільки безпосередньо впливають на демографічний розвиток, територіальну організацію суспільства, функціонування ринку праці, соціально-економічний розвиток регіонів та формування людського капіталу держави. В умовах повномасштабної військової агресії РФ проти України міграційні процеси набули безпрецедентних масштабів та спричинили суттєві зміни у просторовій структурі населення, системах розселення, регіональних соціогеосистемах та механізмах територіального розвитку. Саме тому дослідження міграційних трансформацій як комплексного суспільно-географічного явища є надзвичайно актуальним як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. У дисертаційному дослідженні В. А. Острої здійснено аналіз передумов, чинників, тенденцій та просторових особливостей міграційних трансформацій в Україні, обґрунтовано авторську суспільно-географічну концепцію міграційних трансформацій, розроблено методику їх аналізу та проведено типізацію регіонів України за особливостями перебігу міграційних процесів. Особливу увагу приділено дослідженню сучасних вимушених міграційних переміщень населення, трансформації систем розселення, просторовій диференціації внутрішньої та зовнішньої міграції, а також формуванню стратегічних пріоритетів регіональної міграційної політики в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення держави.

Важливість дослідження визначається необхідністю наукового осмислення сучасних міграційних трансформацій як одного з ключових факторів просторового розвитку України. Отримані результати дозволяють оцінити масштаби та наслідки внутрішньої і зовнішньої міграції населення, виявити регіональні особливості перебігу міграційних процесів, визначити ризики втрати людського капіталу та обґрунтувати напрями вдосконалення регіональної міграційної політики. Практичне значення роботи посилюється можливістю використання її результатів під час розроблення стратегій регіонального розвитку, програм підтримки внутрішньо переміщених осіб, заходів щодо

повернення українських біженців та формування механізмів соціально-економічної реінтеграції населення.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри економічної та соціальної географії і туризму Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та пов'язане з виконанням науково-дослідної теми «Особливості формування регіональних рекреаційних комплексів в Українському Причорномор'ї» (державний реєстраційний номер 0121U113483). Таким чином, тема дисертаційної роботи є актуальною, своєчасною, науково та практично значущою, а її зміст повною мірою відповідає спеціальності 106 «Географія» та галузі знань 10 «Природничі науки».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз дисертаційної роботи та наукових публікацій В. А. Острої дає підстави стверджувати, що сформульовані авторкою наукові положення, висновки та рекомендації є достовірними, логічно послідовними та достатньо обґрунтованими в теоретичному і методичному аспектах. Високий рівень обґрунтованості результатів дослідження забезпечується опрацюванням значного масиву наукових джерел, нормативно-правових документів та статистичних матеріалів. У роботі використано низку інформаційних ресурсів, зокрема дані Державної служби статистики України, Міністерства соціальної політики України, Національного банку України, Міністерства освіти і науки України, а також матеріали Міжнародної організації з міграції, Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Євростату, Світового банку, ОЕСР, ЮНЕСКО та інших міжнародних інституцій. Значна увага приділена аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових праць, що дозволило авторці всебічно розкрити теоретико-методологічні засади дослідження міграційних процесів, обґрунтувати сутність категорії «міграційні трансформації», визначити чинники їх формування та виявити закономірності просторового розвитку міграційних процесів в Україні.

Обґрунтованість отриманих результатів підтверджується коректним використанням сучасного методологічного інструментарію суспільно-географічних досліджень. Для досягнення поставленої мети дисертанткою застосовано загальнонаукові, конкретно-наукові і спеціальні методи дослідження, серед яких аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, наукова класифікація, історико-географічний, порівняльно-географічний, статистичний, кореляційний, типологічний, картографічний, графічний методи, метод районування, SWOT- та TOWS-аналіз, а також методи сценарного прогнозування. Використання зазначених методів є цілком виправданим і відповідає поставленим завданням дисертаційного дослідження.

Особливої уваги заслуговує розроблена авторкою суспільно-географічна концепція міграційних трансформацій, яка базується на комплексному аналізі демографічних, соціально-економічних, геополітичних і розселенських процесів. Переконливість отриманих результатів підтверджується проведеною типізацією регіонів України за особливостями міграційних трансформацій, застосуванням системи кількісних індикаторів та використанням кореляційного аналізу для виявлення взаємозв'язків між міграційними процесами і показниками соціально-економічного розвитку територій. Важливо відзначити, що значна частина висновків дисертації ґрунтується на аналізі сучасних вимушених міграційних процесів, спричинених повномасштабною військовою агресією проти України. Дисертанткою здійснено комплексний аналіз динаміки та структури внутрішньо переміщених осіб, зовнішньої вимушеної міграції, просторових особливостей трансформації систем розселення та перспектив повернення українських

біженців. Результати дослідження підтверджуються значним обсягом статистичних даних, аналітичних матеріалів міжнародних організацій, авторськими узагальненнями та власними розрахунками. Обробка статистичної інформації, проведення аналітичних розрахунків, побудова картосхем, діаграм, графіків і типологічних моделей виконані авторкою самостійно із застосуванням сучасних інформаційних технологій та програмних засобів аналізу даних, що також свідчить про належний рівень достовірності й наукової обґрунтованості отриманих результатів. Загалом наведені у дисертації наукові положення, висновки та рекомендації є аргументованими, логічно впливають із проведеного дослідження та достатньо підтверджені теоретичними й емпіричними матеріалами.

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна, достовірність та обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження В. А. Острої не викликають сумнівів і підтверджуються застосуванням сучасних теоретико-методологічних підходів суспільної географії, широкою джерельною базою та використанням різноманітних методів дослідження. Найважливішим науковим результатом дисертаційної роботи є розроблення цілісної суспільно-географічної концепції міграційних трансформацій, у межах якої останні розглядаються не як сукупність окремих міграційних подій, а як єдиний просторово-часовий процес якісних і кількісних змін у масштабах, структурі, спрямованості та інтенсивності міграційних потоків. Важливим науковим здобутком є також обґрунтування авторського визначення категорії «міграційні трансформації» як самостійної суспільно-географічної категорії, що інтегрує різні форми просторової мобільності населення в єдиному аналітичному полі дослідження. До результатів, отриманих уперше, слід віднести розроблення чотирирівневої класифікаційної схеми міграційних трансформацій, яка поєднує тип, підтип, вид і підвид трансформацій та враховує їх просторові різновиди, а також здійснення типізації регіонів України за особливостями міграційних трансформацій у період до повномасштабної війни. Наукову цінність становлять результати суспільно-географічного аналізу сучасних вимушених міграційних трансформацій, спричинених повномасштабною військовою агресією РФ проти України. У процесі дослідження удосконалено понятійно-категоріальний апарат суспільно-географічного дослідження міграційних процесів, класифікацію чинників міграційних трансформацій, методику їх аналізу, а також підходи до вивчення демографічних профілів внутрішньо переміщених осіб. Подальшого розвитку набули теоретичні засади суспільно-географічного аналізу міграційних процесів, підходи до інтерпретації класичних міграційних концепцій в умовах воєнних і повоєнних трансформацій, а також методологічні засади сценарного прогнозування міграційних процесів. Практичну новизну становлять розроблені SWOT- та TOWS-матриці зовнішньої вимушеної міграції українців, обґрунтовані сценарії повернення біженців та визначені стратегічні пріоритети регіональної міграційної політики України в умовах повоєнного відновлення держави. Отже, винесені на захист наукові положення характеризуються належним рівнем новизни, мають вагоме теоретичне значення для розвитку суспільної географії населення та міграційних досліджень, а також суттєву практичну цінність для формування державної та регіональної міграційної політики. Зазначене дає підстави стверджувати, що результати дисертаційної роботи В. А. Острої становлять внесок у розвиток сучасної української суспільної географії.

Стиль викладання дисертації, відповідність її тексту встановленим вимогам. Дисертаційна робота В. А. Острої за структурою, змістом, обсягом та оформленням відповідає вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття

ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 «Географія». Робота характеризується логічною структурою, послідовністю викладу матеріалу та належним рівнем наукової аргументації. Результати дослідження викладено чітко, доступно та у повному обсязі, необхідному для розкриття поставлених завдань. Основні положення, висновки та рекомендації дисертації є обґрунтованими й логічно випливають із проведеного дослідження. Текстова, таблична, графічна та картографічна частини роботи оформлені відповідно до встановлених вимог. Використані в дисертації наукові положення, ідеї та результати інших дослідників мають належні посилання на першоджерела.

Дисертаційна робота В. А. Острої є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому відображено власні наукові підходи, результати аналізу та узагальнення авторки. Отримані результати дозволили успішно вирішити поставлені завдання та досягти мети дослідження, а сформульовані положення і висновки мають теоретичне та практичне значення для розвитку суспільно-географічних досліджень міграційних процесів.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання. За результатами аналізу дисертаційної роботи можна засвідчити, що дослідження В. А. Острої має вагоме науково-теоретичне та практичне значення. Особистий внесок дисертантки у розвиток суспільної географії полягає у формуванні концептуальних засад дослідження міграційних трансформацій, удосконаленні методики їх суспільно-географічного аналізу, обґрунтуванні типізації регіонів України за особливостями міграційних трансформацій та розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення міграційної політики в умовах воєнного та повоєнного розвитку держави. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів під час розроблення стратегій регіонального розвитку, програм підтримки внутрішньо переміщених осіб, заходів із повернення українських біженців та збереження людського капіталу країни. Запропоновані авторкою підходи до аналізу міграційних трансформацій можуть бути використані органами державної влади та місцевого самоврядування при формуванні та реалізації регіональної міграційної політики. Практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження підтверджується відповідними довідками. Окремі положення та результати роботи використані в діяльності громадської організації «Десяте квітня», а також впроваджені в освітній процес Одеського національного університету імені І. І. Мечникова під час викладання навчальних дисциплін суспільно-географічного спрямування. Отримані результати мають перспективи подальшого використання у наукових дослідженнях міграційних процесів, підготовці стратегічних документів регіонального розвитку, а також у навчальному процесі закладів вищої освіти при викладанні дисциплін «Географія населення», «Соціальна географія», «Суспільна географія» та «Методи суспільно-географічних досліджень».

Аналіз змісту дисертації. Структура і зміст дисертаційної роботи В. А. Острої відповідають меті та поставленим завданням дослідження, а зміст роботи повною мірою відображає отримані авторкою наукові результати. У вступі здобувачкою належним чином обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання, методологічні засади, наукову новизну та практичне значення роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади суспільно-географічного дослідження міграційних трансформацій» здійснено ґрунтовний аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження міграційних процесів. Авторкою систематизовано сучасні підходи до трактування міграції та міграційних процесів, узагальнено вітчизняний і зарубіжний досвід їх дослідження, проаналізовано основні концепції та теорії міграції. Особливу увагу приділено класифікації міграцій за основними ознаками, характеристиці чинників міграційних процесів та обґрунтуванню авторського визначення категорії «міграційні трансформації». Значну цінність становить розроблення теоретико-методологічної основи дослідження, яка поєднує загальнонаукові, суспільно-географічні та спеціальні методи аналізу міграційних процесів.

У другому розділі «Передумови, тенденції та просторові особливості міграційних трансформацій в Україні» авторкою проведено комплексний суспільно-географічний аналіз чинників формування міграційних трансформацій в Україні. Детально охарактеризовано демографічні, соціально-економічні, геополітичні та розселенські передумови міграційних процесів. Проаналізовано динаміку чисельності населення, вікову структуру, природний рух населення, особливості трудової міграції, регіональні відмінності соціально-економічного розвитку, вплив євроінтеграційних процесів та військово-політичних подій на міграційну поведінку населення. Важливим результатом розділу є виявлення основних тенденцій просторової диференціації міграційних процесів та обґрунтування ролі різних груп чинників у формуванні сучасної міграційної ситуації в Україні.

У третьому розділі «Суспільно-географічна концепція та типізація міграційних трансформацій регіонів України» представлені основні наукові результати дисертаційного дослідження. Авторкою розроблено цілісну суспільно-географічну концепцію міграційних трансформацій, сформульовано її ключові положення та обґрунтовано методику суспільно-географічного аналізу міграційних трансформацій. На особливу увагу заслуговує запропонована чотирирівнева класифікаційна схема міграційних трансформацій, що дозволяє комплексно оцінювати особливості міграційного розвитку територій. Важливим науковим результатом є здійснена авторкою типізація регіонів України за особливостями міграційних трансформацій упродовж 2002–2021 рр., що дозволила виявити позитивні, стагнаційні та негативні типи міграційних трансформацій і встановити просторову поляризацію міграційної системи держави.

У четвертому розділі «Сучасні вимушені міграційні трансформації в Україні в умовах повномасштабної війни» досліджено особливості міграційних процесів, спричинених російською військовою агресією проти України. Авторкою проаналізовано динаміку та структуру внутрішньо переміщених осіб, виявлено особливості їх просторового розподілу, здійснено типізацію територій за характером міграційних процесів та обґрунтовано моделі розселення ВПО. Значну увагу приділено аналізу зовнішньої вимушеної міграції українського населення, оцінці її наслідків для розвитку держави та регіонів. Важливим прикладним результатом розділу є проведення SWOT- та TOWS-аналізу сучасної міграційної ситуації, розроблення сценаріїв повернення українських

біженців та визначення стратегічних пріоритетів регіональної міграційної політики України на середньострокову перспективу.

Загальні висновки до дисертації логічно узагальнюють результати проведеного дослідження та повною мірою відповідають поставленим меті й завданням. Список використаних джерел є достатньо повним і налічує 140 найменувань, з яких 56 – іноземними мовами. Додатки містять інформаційні, статистичні, аналітичні та ілюстративні матеріали, які суттєво доповнюють основний зміст роботи. Дисертація містить 36 таблиць, 55 рисунків (у тому числі картосхем, графіків, діаграм і статево-вікових пірамід).

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження опубліковані у 9 наукових працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, включених до переліку МОН України, та 5 публікацій у матеріалах міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій. Опубліковані праці здобувачки відображають усі основні положення дисертації, які винесено на захист. Аналіз наукових публікацій свідчить, що у них достатньо повно висвітлено теоретико-методологічні засади дослідження міграційних трансформацій, результати аналізу демографічних, соціально-економічних та геополітичних чинників міграційних процесів, особливості вимушених міграційних переміщень населення, а також окремі аспекти впливу міграційних процесів на розвиток системи вищої освіти, регіональних ринків праці та соціально-економічний розвиток територій. Опубліковані результати повною мірою відображають зміст дисертаційної роботи та підтверджують апробацію її основних наукових положень. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ті положення, ідеї та результати досліджень, які належать здобувачці особисто. Кількість, зміст та рівень апробації наукових результатів відповідають вимогам пункту 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та вимогам Міністерства освіти і науки України, що надає авторці право на публічний захист дисертації. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, у якій на основі суспільно-географічного підходу розроблено концептуальні та методичні засади дослідження міграційних трансформацій у регіонах України, здійснено їх типізацію, виявлено сучасні закономірності внутрішньої та зовнішньої вимушеної міграції населення та обґрунтовано стратегічні напрями вдосконалення регіональної міграційної політики в умовах воєнного та повоєнного розвитку держави.

Дискусійні положення дисертаційного дослідження, зауваження та пропозиції:

1. У вступній частині зазначено, що дослідження спирається на «фундаментальні положення суспільної географії щодо просторово-часової організації населення, ... системний підхід до аналізу міграційних процесів, ...» (с. 25). У роботі мова також йде про «суспільно-географічний підхід», «географічний підхід» (с. 47), «системну концепцію суспільної географії», «комплексну суспільно-географічну концепцію» (с. 41-43), а

міграційні процеси розглядаються як «чинник територіальної трансформації регіональних соціогеосистем» (с. 27). У зв'язку з цим виникає питання щодо авторського розуміння та розмежування наведених підходів і концепцій.

2. Одним із ключових наукових результатів дисертації є обґрунтування авторського поняття «міграційні трансформації» (с. 46-47). У роботі наведено низку споріднених понять та категорій (таблиця 1.4), підсилило б авторське узагальнення співвідношень ключових категорій із визначенням основного змісту та тих позицій, що використовуються або не використовуються в авторській дефініції міграційних трансформацій. До того ж, у роботі йде мова про «міграційні трансформації як структурне явище, що є одночасно наслідком і чинником регіонального розвитку в Україні» (с. 54), у висновках акцентовано на міграційних трансформаціях як «цілісному динамічному процесі, що формує траєкторію регіонального розвитку» (с.229), проте зазначена теза, на нашу думку, потребує більш розгорнутого обґрунтування.
3. У роботі здійснено типізацію регіонів України за особливостями міграційних трансформацій упродовж 2002–2021 рр., що є важливим науковим результатом (табл. 3.1, 3.2, рис. 3.3). Водночас доцільно було б більш детально обґрунтувати порогові значення показників, покладених в основу виділення окремих типів регіонів, а також оцінити чутливість отриманих результатів до зміни набору індикаторів, що дозволило б підсилити методичну складову запропонованої типології та розширити можливості її практичного застосування.
4. У четвертому розділі значну увагу приділено аналізу вимушеної міграції та сценаріям повернення українських біженців, у тому числі представлено SWOT/TOWS-аналіз. Додаткового пояснення потребує теза про «забезпечення інклюзивної реінтеграції жінок з дітьми» (ST) (с. 213). Серед інших у стратегічних рекомендаціях (таблиця 4.14 с. 216-217) зазначено «просторова диверсифікація потоків репатріантів», що так само потребує додаткового пояснення. Окрім того, серед можливих сценаріїв доцільно було б розглянути перспективи формування транснаціональних міграційних мереж українців та їх вплив на повоєнний розвиток держави. З огляду на масштаби сучасної зовнішньої міграції цей напрям досліджень набуває особливої актуальності.
5. У дисертації значну увагу приділено аналізу внутрішніх та зовнішніх міграційних процесів, однак меншою мірою розкрито вплив зворотних міграцій, циркулярної міграції та дистанційної зайнятості на трансформацію регіональних ринків праці. Враховуючи сучасні тенденції розвитку цифрової економіки, зазначений аспект становить перспективний напрям подальших суспільно-географічних досліджень.
6. Деякі технічні зауваження: с. 35, 57, 58 неточності щодо авторів та праць, представлених у попередніх дослідженнях; не дуже вдалим є використання словосполучення «збройний конфлікт», коли мова йде про війну; не в усіх таблицях та рисунках зазначені одиниці виміру (приміром таблиця 2.1, рис. 2.1 та інших), неточності у підписах рисунків (приміром 2.4, 2.5, 2.8, 2.11, 2.15, 2.22, 4.6, 4.25 та інших); «період 1989–2026 рр.» (с. 229) та інші.

Висловлені зауваження та побажання мають переважно рекомендаційний і дискусійний характер, не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи та не знижують наукової цінності отриманих результатів.

Загальний висновок та оцінка дисертації щодо присудження ступеня доктора філософії. Дисертаційне дослідження Острої Вікторії Анатоліївни на тему «Суспільно-географічні аспекти дослідження міграційних трансформацій в регіонах України» є самостійною і завершеною науковою працею, в якому розв'язано актуальне наукове завдання суспільної географії, що полягає у розробленні теоретико-методологічних засад та методичного інструментарію дослідження міграційних трансформацій у регіонах України.

Дисертаційна робота Острої Вікторії Анатоліївни відповідає спеціальності 106 Географія галузі знань 10 Природничі науки та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44 зі змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 року № 341, а також «Вимогам до оформлення дисертації», затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року №40, а її авторка заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 Географія з галузі знань 10 Природничі науки.

Офіційний опонент:

докторка географічних наук, професорка,
завідувачка кафедри соціально-економічної географії і
регіонознавства імені Костянтина Немця
факультету геології, географії, рекреації і туризму
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Катерина СЕГІДА

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу
кадрів

[Handwritten signature]